

بررسی ظرفیت‌ها و چالش‌های هند برای تبدیل شدن به یک قدرت بزرگ با رویکرد آینده‌پژوهی

ابراهیم طاهری^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۳/۲۶

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۸/۱۵

چکیده

وضعیت کشورهای همچون: انگلستان، چین، روسیه و فرانسه به‌عنوان قدرت‌های بزرگ در نظام بین‌الملل، بیانگر این است که تبدیل شدن به یک قدرت بزرگ، نیازمند فعال کردن ظرفیت‌های داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی خاصی است و نبود هر یک از این مؤلفه‌ها می‌تواند به عنوان مانعی در راستای تبدیل شدن به یک قدرت تأثیرگذار در سطح بین‌المللی عمل کند. در ارتباط با هند نیز همین وضعیت صادق است. این کشور اگرچه به عنوان ابرقدرت فناوری، بزرگترین دموکراسی جهان و صاحب دومین جمعیت بزرگ جهانی شناخته می‌شود؛ اما از نظر اقتصادی، سیاسی - امنیتی و نظامی - فرهنگی با تهدیدات جدی روبه‌روست؛ برای مثال، بیش از ۴۰۰ میلیون نفر از جمعیت این کشور با درآمد روزانه یک دلار امریکا زندگی می‌کنند، در سطح منطقه‌ای دارای چالش‌های جدی با چین و پاکستان است که به‌راحتی قابل حل و فصل نیست و از نظر بین‌المللی نیز به‌عنوان یک قدرت تأثیرگذار به رسمیت شناخته نشده است. هدف این پژوهش، بررسی فرصت‌ها و چالش‌های هند برای تبدیل شدن به یک قدرت بزرگ با لحاظ مؤلفه‌های اقتصادی، سیاسی و نظامی - امنیتی بین‌المللی است. روش پژوهش مورد استفاده در این مقاله آینده‌پژوهی بوده است.

واژه‌های کلیدی: هند، قدرت بزرگ، فرصت، چالش، جمعیت، فناوری

---

۱. عضو هیأت علمی گروه علوم سیاسی دانشگاه یزد، ایران etaheri@yazd.ac.ir

مقدمه

هند در دوره پس از فروپاشی شوروی سابق از نظر داخلی رشد اقتصادی بی‌سابقه‌ای را به دست آورده؛ از نظر سیاسی به سمت ثبات بیشتری حرکت کرده و از نظر فرهنگی کمترین اختلافات فرهنگی در جامعه هند رخ داده است. از حیث منطقه‌ای نیز هند موفق شده است بخش قابل توجهی از اختلافات مرزی خود با چین و پاکستان را حل و فصل کند و بر مبنای نیازهای مشترک اقتصادی، رابطه‌ای مسالمت‌آمیز با همسایگان داشته باشد. در عرصه جهانی نیز این کشور توانسته رابطه نسبتاً متعادلی با همه قدرت‌های بزرگ نظام بین‌الملل برقرار کند و با همراهی مجموعه‌ای از کشورها؛ شامل: چین، روسیه، آفریقای جنوبی و برزیل، جهانی چندقطبی ایجاد کند. در نتیجه، امروزه هند به یک کشور قابل احترام نزد همه قدرت‌های بزرگ نظام بین‌الملل حتی چین تبدیل شده است. از نظر اقتصادی نیز علی‌رغم جمعیت زیاد، هند موفق شده با در پیش گرفتن سیاست آزادسازی اقتصادی بر بخش از چالش‌های مربوط به توسعه اقتصادی فائق آید؛ به‌گونه‌ای که هند هم اکنون با تولید ناخالص ملی ۱۸۰۰ میلیارد دلاری از جایگاه والایی در نظام بین‌الملل برخوردار است. با این توضیحات، مهم‌ترین سؤالی که پیش روی این پژوهش است، ظرفیت‌ها و چالش‌های بین‌المللی سیاسی، اقتصادی و نظامی که هند برای تبدیل شدن به یک قدرت بزرگ در نظام بین‌الملل با آن روبه‌روست، چیست؟ در پاسخ می‌توان مطرح کرد که هند از منظر سخت‌افزاری و نرم‌افزاری و همچنین، در سطح منطقه و بین‌المللی دارای چالش‌های جدی است که از تبدیل شدن آن به یک قدرت بزرگ در نظام بین‌الملل جلوگیری می‌کند.

برای عملیاتی کردن فرضیه خویش، در بخش اول به بررسی چهارچوب مفهومی پژوهش حاضر اشاره می‌شود؛ بخش دوم به ظرفیت‌های سیاسی - نظامی و اقتصادی هند (ابعاد سخت قدرت) در نظام بین‌الملل می‌پردازد؛ در بخش سوم ابعاد نرم قدرت هند در نظام بین‌الملل به صورت خلاصه مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد و در بخش چهارم

بررسی ظرفیت‌ها و چالش‌های هند برای تبدیل شدن به یک قدرت بزرگ با رویکرد آینده‌پژوهی/ 159

چالش‌های اقتصادی، نظامی، امنیتی و اجتماعی - فرهنگی هند برای تبدیل شدن به یک قدرت بزرگ مورد کنکاش قرار می‌گیرد و بخش پنجم سناریوهای پیش روی هند در آینده را ارزیابی می‌کند و در پایان نیز نتیجه‌گیری ارائه می‌شود.

بخش اول: چهارچوب مفهومی و روش پژوهش

الف- منزلت قدرت بزرگ و نواقح گرای

منزلت قدرت بزرگ به‌عنوان مفهومی کلیدی در روابط بین‌الملل از سوی اندیشمندان مختلف به‌عنوان یک مفهوم مورد اجماع به رسمیت شناخته شده است؛ برای مثال، کنت والتز استدلال می‌کند که نظریه عمومی سیاست بین‌الملل لزوماً براساس وجود قدرت‌های بزرگ است؛ زیرا نمی‌توان نظام بین‌الملل را با وجود ریزقدرت‌هایی چون مالزی و کاستاریکا تصور کرد. مشابهاً باری بوزان معتقد است که برای دانشمندان و سیاستمداران، قدرت‌های بزرگ نقطه آغازین تفکر درباره قدرت‌های بزرگ است. براساس دیدگاه اندیشمندان مختلف برای اینکه قدرتی را بزرگ به حساب آورد، باید دارای توانایی‌هایی همچون: توانایی‌های جهانی، در کنار توانایی‌های داخلی و منطقه‌ای باشد. همچنین، باید قادر باشد بر محیط ژئوپلیتیک خود و یک منطقه دیگر توانایی تأثیرگذاری داشته باشد. دیگران همچون راسلر و تامسون بر داشتن نیروی دریایی قدرتمند و ارتش تأکید دارند. قدرت بزرگ باید منفعی در دیگر مناطق دنیا برای خود تعریف کند و توان ادراکی دیگران از او به‌عنوان یک قدرت بزرگ نیز از دیگر مؤلفه‌های تأثیرگذار است (Pardesi, 2015: 10-11).

بر این اساس، نواقح‌گرایان بر این باورند که جایگاه کشورها در نظام بین‌المللی بر مبنای میزان توانایی‌های ملی آنان تعریف و تعیین می‌شود؛ به‌طوری که هرچه میزان قابلیت‌ها و توانایی‌های یک کشور بیشتر باشد، جایگاه و مرتبه بالاتری نیز در ساختار قدرت در نظام بین‌الملل خواهد داشت. به نظر آنان اصولاً ساختار نظام بین‌الملل بر حسب

چگونگی توزیع قدرت بین واحدهای سیاسی تشکیل‌دهنده آن تعریف شده، تکوین می‌یابد (Waltz, 1979: 163). به‌طور کلی، مؤلفه‌ها و عناصر قدرت و اقتدار ملی در روابط بین‌الملل را می‌توان به دو دسته کلی تقسیم کرد که با اندکی تسامح به آن قدرت هوشمند نیز می‌گویند: عناصر سخت و عناصر نرم. عناصر سخت قدرت و اقتدار ملی عبارتند از:

۱. قدرت و قابلیت‌های نظامی و تسلیحاتی

۲. توان و توسعه اقتصادی، صنعتی و تکنولوژیک

۳. وضعیت جغرافیایی شامل وسعت سرزمینی، موقعیت جغرافیایی، آب و هوا،

توپوگرافی و مرزها

۴. منابع طبیعی

۵. جمعیت کیفی و نیروی انسانی توسعه‌یافته (فیروزآبادی، شبکه تحلیلی نخبگان،

۱۳۹۲).

از نظر نای، قدرت نرم توان یک کشور برای دستیابی به اهدافش از طریق جذابیت و نه اجبار یا تنبیه است. این جذابیت، از فرهنگ، ایده‌های سیاسی و سیاست‌های یک کشور ناشی می‌شود. زمانی که سیاست‌های یک کشور در نگاه دیگران مشروع به نظر برسد، قدرت نرم اعمال شده است (نای، ۲۰۰۴: ۲۳).

ب- روش پژوهش: اندیشیدن به آینده و کوشش برای اثرگذاری بر رویدادهای در حال شکل‌گیری، مقوله تازه‌ای نیست و به دسته‌ای خاص و یا نگرشی ویژه اختصاص ندارد؛ بلکه پدیده‌ای جهان‌شمول و فراگیر است که می‌توان خاستگاه و ریشه آن را همپای دیرینگی بشر بر کره خاک دانست. از نظر آینده پژوهان، شاید با پیشه ساختن تدابیر مناسب، بتوان از رخداد وقایع نامطلوب و پیش‌بینی‌پذیر جلوگیری کرد (Munck & McConnell, 2009, 32). آینده‌پژوهی در عرصه‌های علمی و فلسفی بر شیوه‌های علمی و انسان‌گرایانه تکیه دارد (خزایی، ۱۳۸۷: ۲۰-۲۵). آینده‌پژوهی روشی است که می‌کوشد با

بررسی ظرفیت‌ها و چالش‌های هند برای تبدیل شدن به یک قدرت بزرگ با رویکرد آینده‌پژوهی/ ۱۶۱

به‌کارگیری تکنیک‌های متداول و معقول در پژوهش، «پیش‌بینی» کند؛ درحالی که غیبگویی یا پیشگویی اقدامی است برای کاربست عوامل غیرمتعارف و غیرعادی، از قبیل سحر و جادو و شانس و الوهیت، در کشف مجهول یا حقیقت. در گذشته که عقل و علم بشر چندان پیشرفت نکرده بود، بازار غیبگویی داغ بود؛ برای مثال، ژان بدن ادعا کرده است که سیاستمداران باید علل واقعی و اصلی حوادث سیاسی را در حرکات سیارات جستجو کنند (جونز، ۱۳۵۸: ۹۴-۹۵).

در مطالعات آینده‌پژوهی، سناریوسازی نقش اصلی را ایفا می‌کند؛ به گونه‌ای که می‌توان ادعا کرد سناریو نمونه کاملی از مطالعات آتی است. سناریوها شامل داستان‌هایی از این آینده‌های چندگانه هستند؛ از آینده مورد انتظار گرفته تا آینده عمومی، به اشکالی که به طور تحلیلی منسجم و به طور خلاقانه‌ای درگیر هستند. یک سناریوی خوب، توجه ما را جلب می‌کند و می‌گوید: «خوب به این آینده نگاه کن. این می‌تواند آینده تو باشد. آیا برای آن آماده‌ای؟» به همین دلیل، ما سناریوهای مختلف را طراحی و امکان وقوع آنها را بررسی می‌کنیم.

بخش دوم: ابعاد سخت قدرت هند در سطح بین‌الملل

۱. جایگاه سیاسی - امنیتی: هم‌اکنون در محافل سیاسی و دانشگاهی این بحث مطرح است که هند در مسیر تبدیل شدن به یک قدرت بزرگ است؛ زیرا این کشور همچون چین از مؤلفه‌هایی چون جمعیت بالاتر از یک میلیارد، پیشرفت اقتصادی چشمگیر و شرکای تجاری قدرتمند، همچون: امریکا، چین، روسیه و اتحادیه اروپا و ظرفیت‌های نظامی رو به رشدی برخوردار است. هند می‌کوشد در نهادهای چندجانبه بین‌المللی؛ از جمله شورای امنیت سازمان ملل متحد حضوری جدی داشته باشد. این کشور تا پایان سال ۲۰۱۳ سومین کمک‌کننده به عملیات‌های حفظ صلح شورای امنیت سازمان ملل متحد بود؛ به‌طوری‌که در

۴۳ عملیات حفظ صلح با مجموع ۱۶۰ هزار سرباز مشارکت جدی داشته است (UN, 2013). هند از این مشارکت چند هدف عمده را دنبال می‌کند: با مشارکت در عملیات‌های حفظ صلح می‌تواند شانس خود را برای تبدیل شدن به یکی از اعضای دائمی شورای امنیت افزایش دهد و نفوذ بیشتری را در آسیای جنوب شرقی، خاورمیانه و حتی آفریقا به دست آورد؛ زیرا بخش مهمی از امنیت ملی هند صرفاً محدود به شبه‌قاره نیست. بیش از ۴۰ درصد از تولید ناخالص ملی هند به واردات و صادرات وابسته است. این کشور برای حفظ رشد اقتصادی در سطح کنونی و افزایش استاندارد زندگی مردم، به واردات منابع طبیعی و حفظ بازارهای صادراتی نیاز دارد؛ بنابراین، طبیعی است که هند حوزه منافع حیاتی و امنیتی خود را فراتر از منطقه شبه‌قاره تعریف کند. برای دستیابی به این هدف گسترش همکاری بیشتر با قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای ضروری به نظر می‌رسد؛ هدفی که از طریق مشارکت در عملیات‌های حفظ صلح شورای امنیت به آن نائل می‌شود (Mohan, 2013: 2-4). به بیانی دیگر، هند در تلاش است با عضویت در شورای امنیت سازمان ملل متحد (Haokip, 2004: 230) سازمان همکاری شانگهای و رژیم‌های منطقه‌ای، مانند: سارک، ارتباط با آسه آن و عضویت در بریکس، جهانی چندقطبی ایجاد کند. ایجاد جهان چندقطبی باعث افزایش نفوذ هند در مناطق پیرامونی این کشور؛ از جمله خاورمیانه، آسیای مرکزی و قفقاز و حتی آفریقا می‌شود؛ زیرا هرچه نظام بین‌الملل از تک‌قطبی بودن دور شود و به سوی چندقطبی‌گری حرکت کند، بر دامنه نفوذ قدرت‌های در حال ظهور در محیط منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای افزوده می‌شود.

دموکراتیک‌تر شدن ساختار نهادهای جهانی تجارت همچون سازمان جهانی تجارت و ساختارهای پولی - مالی بین‌المللی همچون صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی از اهداف دیگر هند برای ایجاد جهان چندقطبی است. در نتیجه، چندقطبی‌شدن جهان باعث افزایش نقش هند در تصمیم‌گیری‌های مربوط به نظام بین‌الملل می‌شود. شرکای هند برای

بررسی ظرفیت‌ها و چالش‌های هند برای تبدیل شدن به یک قدرت بزرگ با رویکرد آینده‌پژوهی/۱۶۳

ایجاد چنین جهانی، چین، روسیه، برزیل و آفریقای جنوبی هستند؛ به‌خصوص رابطه دوستانه و سنتی این کشور با روسیه همچنان به قوت خود باقی مانده و در حوزه‌های نظامی و اقتصادی همچون گذشته در جریان است. از حیث نظامی دو کشور همکاری‌های گسترده‌ای باهم دارند؛ برای نمونه، دو کشور در تولید و توسعه سیستم موشکی برهما، توسعه مشترک نسل پنجم بالگردهای جنگنده و هواپیماهای مسافرتی چندگانه با هم همکاری دارند. از نظر اقتصادی دو کشور از نزدیک با هم همکاری می‌کنند؛ به‌طوری که میزان تجارت دوجانبه میان دو کشور در سال ۲۰۱۳ به بیش از ۱۲ میلیارد دلار رسید. در بخش انرژی‌های صلح‌آمیز هسته‌ای نیز روسیه شریک قابل اعتماد هند است؛ برای مثال، نیروگاه برق هسته‌ای کودان‌کولام^۱ به‌وسیله روس‌ها در این کشور ساخته و از سال ۲۰۱۳ تکمیل شد. دومین نیروگاه هسته‌ای نیز در حال ساخت است (Mohan, 2013, 17-32).

رابطه هند با پاکستان نیز علی‌رغم اختلافاتی که میان دو کشور در مرزهای مشترک وجود دارد، رو به بهبود بوده و در نتیجه گفتگوی‌های سیاسی و راهبردی رسمی با این کشور در موضوع‌های منطقه‌ای و دوجانبه به ویژگی جدید سیاست خارجی هند تبدیل شده و برنامه‌های مربوط به همکاری‌های دفاعی و امنیتی، بخش مهمی از دستورکارهای مشترک دو کشور را تشکیل می‌دهد. برگزاری اجلاس‌های مشترک در موضوع‌های امنیتی از جمله اجلاس مشترک دو کشور در جولای ۲۰۰۵؛ به‌خصوص با امضای موافقت‌نامه همکاری هسته‌ای صلح‌آمیز میان دو کشور؛ از جمله مؤلفه‌هایی است که نشان می‌دهد روابط دو کشور در آینده نیز همچون گذشته ادامه خواهد یافت (OECD, 2009: 42-43).

هند و امریکا نیز در دوره پس از دوره جنگ سرد به سمت یک همکاری راهبردی حرکت کرده‌اند. هر دو کشور از منافع حیاتی در جلوگیری از به‌وجود آمدن آسیای تک‌قطبی به رهبری چین برخوردارند. هند می‌کوشد تا از گسترش سلاح‌های هسته‌ای در

عرصه جهانی؛ به‌خصوص محیط پیرامونی خود جلوگیری کند. در زمینه تروریسم و افراطی‌گری نیز دو کشور با هم همکاری می‌کنند؛ چیزی که هندی‌ها شدیداً از آن نگران هستند؛ زیرا هند با داشتن ۱۴۰ میلیون مسلمان نگران از دخالت قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای؛ از جمله چین و پاکستان در امور داخلی خود است؛ به‌خصوص پس از حوادث تروریستی سال ۲۰۰۸ نگرانی از این وضعیت در میان سیاستمداران هندی باعث افزایش سطح همکاری‌های اطلاعاتی میان هند و آمریکا شد. باید خاطرنشان کرد هند از طریق نزدیکی به آمریکا می‌تواند به نحو بهتری منافع ملی در افغانستان و پاکستان را تأمین کند (Blackwill & et al, 2011: 7-9).

این پس از سیاست خارجی هند؛ یعنی نزدیکی به غرب در عین حفظ شرق، علاوه بر هدف ایجاد جهانی چندقطبی و با هدف مقابله با چالش‌هایی چون گسترش سلاح‌های هسته‌ای، بی‌ثباتی در آسیای مرکزی و افغانستان و ترس از سرایت آنها به مناطق مسلمان‌نشین این کشور؛ به‌خصوص در کشمیر و حیدرآباد، کاستن از میزان دشمنی چین و پاکستان و تأمین امنیت انرژی مورد توجه سیاست‌گذاران این کشور قرار گرفته است (Mohan, 2006: 76).

هند علاوه بر پیگیری یک سیاست فعال در قبال قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، تلاش کرده از نظر نظامی - امنیتی نیز توانایی خود را در دو بعد انسانی و سخت‌افزاری؛ به‌خصوص در بخش سلاح‌های غیرمتعارف بهبود بخشد تا بتواند به خودکفایی نظامی - امنیتی برسد. نتیجه این راهبرد، تبدیل ارتش این کشور به ارتشی آموزش‌دیده و حرفه‌ای در سطح اول جهانی و منطقه‌ای است؛ برای مثال، هم‌اکنون از حیث تعداد نیروهای فعال نظامی در جایگاه سوم جهانی و از نظر تعداد کل نیروهای مسلح فعال و غیرفعال در جایگاه اول جهانی قرارداد. کوشش برای متنوع‌سازی شرکای نظامی مطابق با الگوی اصلی سیاست خارجی این کشور، عاملی در جهت کاهش نگرانی در ارائه تجهیزات به این کشور

بررسی ظرفیت‌ها و چالش‌های هند برای تبدیل شدن به یک قدرت بزرگ با رویکرد آینده‌پژوهی/ ۱۶۵

و حفظ توان رقابت راهبردی با چین و پاکستان در جنوب شرقی آسیاست. حاصل این امر، رونمایی از اولین زیردریایی تولید بومی است که هند را به هفتمین کشور دارای توان ساخت این نوع زیردریایی تبدیل کرد (شفیعی و پهلوانی، ۱۳۹۰: ۴۳۰). جدول ۲ ظرفیت نظامی هند در قیاس با رقبای منطقه‌ای این کشور است. این جدول نشان می‌دهد که هم‌اکنون هند از نظر تعداد نیروی‌های فعال نظامی، تانک‌های جنگی، زیردریایی‌های تاکتیکی، بالگردهای جنگی و موشک‌های بالستیک در جایگاهی بالاتر از پاکستان در سطح منطقه‌ای و در جایگاه دوم پس از چین قرار دارد.

جدول ۱) ظرفیت نظامی هند در مقایسه با چین و پاکستان (۲۰۱۳)

کشور	نیروهای فعال نظامی	تانک‌های جنگی هند	زیردریایی تاکتیکی	بالگرد جنگی	موشک‌های بالستیک	بودجه دفاعی به میلیارد دلار	نیروهای ذخیره
هند	۱۳۲۵۰۰۰	۳۲۷۴	۱۵	۸۷۰	۵۴	۴۶	۱۱۵۵۰۰۰
چین	۲۲۸۵۰۰۰	۷۴۳۰	۶۱	۱۹۰۳	۵۰۲	۱۲۶	۵۱۰۰۰۰
پاکستان	۶۴۲۰۰۰	۲۴۱۱	۸	۴۲۳	۶۰	۵۸	ندارد

(Source: IISS military Balance, 2014)

هند از نظر هسته‌ای نیز به خصوص از حیث نظامی به خودکفایی نسبی رسیده است. همین امر باعث ایجاد بازدارندگی در سطح منطقه‌ای میان هند از یک طرف و چین و پاکستان به عنوان دو دشمن تاریخی این کشور از طرف دیگر شده است؛ زیرا در محیط ناامن جنوب غربی و شرقی آسیا، دارا بودن توان نظامی هسته‌ای باعث می‌شود هیچ کشوری نتواند امنیت ملی هند را به طور مستقیم تهدید کند (Uzma, 2010: 1-3).

۲- جایگاه اقتصادی: طبق سنجشی که بر اساس نرخ برابری قدرت خرید مردم صورت گرفته، اقتصاد هند با دارا بودن تولید ناخالص داخلی معادل ۳۷۰۰ میلیارد دلار در سال، در میان ده اقتصاد برتر جهانی قرار دارد. میزان قدرت خرید مردم این کشور در سال ۲۰۱۳ به

ازای هر شخص ۱۵۷۰ دلار بود. میزان رشد تجارت در هند در سال ۲۰۱۲-۲۰۱۳ نسبت به سال ۲۰۱۰ به بیش از ۹۰ درصد رسید و بر اساس جدول ۳ رشد اقتصادی آن بین سال‌های ۲۰۱۰ تا نوامبر ۲۰۱۴ اگرچه رو به کاهش است؛ اما وضعیت خوبی را نشان می‌دهد.

جدول ۲) رشد اقتصادی هند (۲۰۱۰-۲۰۱۴)

سال	رشد اقتصادی (به درصد)
۸/۱	۲۰۱۰
۷/۳	۲۰۱۱
۵/۱	۲۰۱۲
۴/۸	۲۰۱۳
۵/۳	۲۰۱۴

(Source: OECD, 2014)

بر این اساس، تحلیلگران اقتصادی پیش‌بینی می‌کنند هند تا سال ۲۰۵۰ میلادی پس از آمریکا و چین به سومین قدرت اقتصادی جهان تبدیل شود و درآمد سرانه این کشور به ۵۰۰۰ دلار؛ یعنی پنج برابر میزان فعلی (سال ۲۰۱۴ م) برسد (The World Bank, 2014).

هند تا نوامبر سال ۲۰۱۴ و بر اساس آمارهای بانک جهانی، ۶/۴ درصد از تولید ناخالص داخلی جهانی را اختیار دارد (The World Bank, 2014, B)؛ از منظر برابری قدرت خرید در جایگاه هفتم و از منظر میزان تولید ناخالص داخلی جایگاه نهم جهانی را در اختیار دارد و بر اساس اطلاعات انکتاد، این کشور در سال ۲۰۱۳ بعد از ایالات متحده آمریکا و چین، سومین مقصد جذب سرمایه‌گذاری خارجی در دنیا بود (UNCTAD, 2013). از نظر میزان و ترکیب سه‌گانه بخش‌های خدماتی، صنعتی و کشاورزی نیز این کشور وضعیت رو به بهبودی دارد؛ برای مثال، درحالی که از ویژگی‌های کشورهای توسعه‌یافته تمرکز بیشتر بر بخش خدمات است، هند نیز در این زمینه توانسته است خود را

بررسی ظرفیت‌ها و چالش‌های هند برای تبدیل شدن به یک قدرت بزرگ با رویکرد آینده‌پژوهی/۱۶۷

با روندها و استانداردهای بین‌المللی هماهنگ سازد. برای نمونه، تا نوامبر ۲۰۱۴ میلادی، ۶۹/۹ درصد از تولید ناخالص داخلی این کشور را خدمات تشکیل می‌داد که در این زمینه هند بسیار جلوتر از چین ۴۵ درصدی است. همین‌طور در نتیجه گسترش صنعت و خدمات در این کشور، سهم کشاورزی در اقتصاد هند از ۴۴ درصد در سال‌های ۱۹۹۵ و ۱۹۹۶ به ۱۶/۹ درصد در سال ۲۰۱۴ کاهش یافته است؛ سهم صنعت و خدمات نیز از سال ۲۰۱۰ به ترتیب ۶/۲۸ درصد و ۳/۵۵ درصد افزایش داشته است (Ibef, 2014).

هند از نظر شاخصه‌های جمعیت فعال و تولیدکننده نیز وضعیت مطلوبی دارد. در حال حاضر ۵ درصد از جمعیت این کشور بالای ۶۵ سال و ۳۲ درصد آن کمتر از ۱۵ سال سن دارد؛ بنابراین ۶۳ درصد مردم هند نیروی فعالی محسوب می‌شوند که طبق استانداردهای جهانی دارای توانایی تولید هستند. با توجه به این‌که هند به انتقال صنعت و فناوری مدرن از سایر کشورها مبادرت می‌کند و با عنایت به این امر که میانگین سنی در این کشور ۲۶/۳ است، دارای ظرفیت مطلوبی برای تولیدات اقتصادی است. با این شرایط، کارشناسان وضعیت اقتصادی هند در سال‌های ۲۰۲۵ و ۲۰۵۰ را در قیاس با سایر کنشگران بین‌المللی برحسب درصد میزان تولید ناخالص دنیا مساعد پیش‌بینی کرده، اذعان می‌کنند تا سال ۲۰۲۵، مصرف کل شهروندان ثروتمند هندی، ۱۴ تا ۱۶ برابر مصرف آنها در سال ۲۰۰۵ است و بسیاری از فقرا نیز در هرم ثروتمندی بالاتر خواهند رفت (Index, 2014).

علاوه بر آنچه بیان شد، شاید مهم‌ترین مزیت اقتصادی هند، داشتن شرکای قدرتمندی چون اتحادیه اروپا، ایالات متحده آمریکا و چین باشد. فارغ از این، هند با اعضای اتحادیه جنوب شرق آسیا؛ یعنی آسه آن نیز روابط تجاری باثباتی را برقرار کرده که نتیجه آن افزایش سهم این کشورها در تجارت خارجی هند به ۹ درصد است. بالا رفتن قیمت بین‌المللی نفت و پیامدهای متعاقب آن بر تجارت، باعث بالا رفتن سهم هند در تجارت خارجی کشورهای عضو اوپک هم به شکل واردات و هم به شکل صادرات شده

است؛ به طوری که هند در حال حاضر حدود ۴۵ درصد از انرژی وارداتی خود را از کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس تأمین می‌کند (Mukhtarjee, 2014: 48). در فاصله سال‌های ۲۰۰۸-۲۰۱۲ عربستان سعودی به تنهایی، یک‌چهارم از کل واردات نفت هند را تأمین می‌کند؛ ایران که در سال ۲۰۰۸-۲۰۰۹ در جایگاه دوم تأمین کننده نفت وارداتی هند قرار داشت، در سال ۲۰۱۱-۲۰۱۲ به دلیل اعمال تحریم‌های بین‌المللی بعد از عراق در جایگاه سوم قرار گرفت (توحیدی، معاونت پژوهش‌های سیاست خارجی، ۱۳۷۸).

بخش سوم: بعد نرم قدرت هند در نظام بین‌الملل

منابع قدرت فرهنگی - اجتماعی هند در نظام بین‌الملل گسترده بوده، از وضعیت داخلی این کشور نشأت می‌گیرد. سیاست‌گذاران این کشور با آگاهی از این مسأله کوشش کردند تا از این ظرفیت کشورشان برای بهبود وضعیت خود در نظام بین‌الملل استفاده کنند (Malone, 2011: 35-35). این منابع در بخش‌هایی چون ورزش، موسیقی، هنر، فیلم، ادبیات و حتی نمایش‌های باشکوه و زیبای هندی متبلور شده است. علاوه بر این، می‌توان به تاریخ ضد استعماری هند، نهادهای دموکراتیک، مطبوعات آزاد، استقلال قضایی، جامعه مدنی فعال، سیاست چندقومی، کثرت‌گرایی سیاسی، نیروی کار تخصصی، صنایع دستی، رژیم غذایی، جایگاه این کشور به عنوان یک قدرت هسته‌ای، رشد سریع بخش فناوری اطلاعات در این کشور و تعداد زیادی از هندی‌های شاغل در مناطق مختلف دنیا (۲۰ میلیون نفر در ۷۰ کشور دنیا) اشاره کرد. در ارتباط با آخرین مورد می‌توان خاطر نشان کرد که هم‌اکنون در کشورهایی مانند موریس، گویان و فیجی، جامعه بسیار بزرگی از هندوها زندگی می‌کنند؛ برای مثال، بیش از ۶۰ درصد جمعیت موریس، ۳۹ درصد از جمعیت ترینیداد و توباگو، ۵۱ درصد از جمعیت گویان، ۳۵ درصد از جمعیت سورینام، ۳ درصد

بررسی ظرفیت‌ها و چالش‌های هند برای تبدیل شدن به یک قدرت بزرگ با رویکرد آینده‌پژوهی/ ۱۶۹

جمعیت آفریقای جنوبی و بیش از ۷ درصد از جمعیت مالزی را هندوها تشکیل می‌دهند. اگرچه هندی‌های مهاجر در قرن نوزدهم به‌عنوان کارگران معمولی به کشورهای دیگر مهاجرت می‌کردند؛ اما امروزه در زمره باسوادترین و آموزش‌دیده‌ترین گروه‌های مهاجر در کشورهایی نظیر ایالات متحده آمریکا به شمار می‌آیند و جامعه هندو - آمریکایی نفوذ و قدرت زیادی در این کشور دارد (آقایی و حسینی، ۱۳۹۱: ۲۰۹).

در زمینه فرهنگی نیز فرهنگ و ارزش‌های هندی به‌عنوان جایگزینی برای ارزش‌ها و فرهنگ مسلط غربی قلمداد می‌شود که به تدریج وارد حوزه نفوذ آنها شده است. این نفوذ فرهنگی به این خاطر است که همچنان در بسیاری از کشورها آثاری از فرهنگ و سنت‌های هندی دیده می‌شود؛ پرستشگاه انگرووات در کامبوج، پرستشگاه بودایی در تایلند و همچنین، وجود چندین گویش سانسکریتی در زبان بهاشا در اندونزی، نشان از تأثیر و نفوذ فرهنگ هندی در خارج از شبه‌قاره دارد. علاوه بر گذشته و تاریخ هند، باید اضافه کرد رشد و نفوذ هند در بخش نرم‌افزاری نیز به بخشی از قدرت فرهنگی - اجتماعی هند در نظام بین‌الملل تبدیل شده است؛ زیرا این کشور دارای مؤسسات فناورانه‌ای است که در طبقه‌بندی جهانی قرار می‌گیرند (شفیعی و پهلوانی، ۱۳۹۰: ۴۴۲-۴۴۳).

سیاست خارجی اخلاق‌مدار هند از دیگر ابعاد قدرت فرهنگی - اجتماعی هند در نظام بین‌الملل کنونی است. این نوع از سیاست خارجی باعث شده است تا هند همچون چین و روسیه از رژیم‌های تمامیت‌خواه در نظام بین‌الملل حمایت نکند و بر اصل اخلاقی و حقوقی عدم مداخله در امور داخلی دیگر کشورها پایبند باشد. نمونه این امر، رویکرد سیاست خارجی این کشور نسبت به سریلانکا و بنگلادش است. هند علی‌رغم اختلافات مرزی که با سریلانکا و بنگلادش دارد؛ همچنان خود را متعهد به عدم دخالت در امور داخلی این کشورها کرده و همواره جنبه حمایت و پشتیبانی از این حکومت‌ها داشته است (Wagner, 2005: 7). این نوع از سیاست خارجی به‌عنوان یکی از جنبه‌های قدرت

فرهنگی - اجتماعی هند مدیون افرادی چون گاندی و نهرو و پیشروان استقلال هند از بریتانیاست. گاندی مبتکر «ساتیاگراها» یا طرح مقاومت توده‌ها بود که شیوه عدم تبعیت از قانون را معرفی کرد و پرهیز از خشونت را به‌عنوان مبنای مبارزه خویش قرار داد. این شیوه مبارزه به یکی از محکم‌ترین فلسفه‌های مبارزه برای آزادی در سراسر جهان تبدیل شد. نهرو نیز کوشش کرد هند به‌صورت یک دموکراسی دنیایی و غیردینی باقی بماند. وی با گذراندن قانونی، کوشش کرد نظام کاستی - طبقاتی در هند را از بین ببرد که این راهبرد چندان موفقیت آمیز نبود؛ اگرچه کارهایی که برای از بین بردن فقر و عقب‌ماندگی انجام داد، سبب ایجاد انقلاب اساسی اجتماعی - اقتصادی در این کشور شد (تابلی، ۱۳۹۲: ۴۷-۴۸).

بخش چهارم: چالش‌های هند در حوزه‌های موضوعی بین‌الملل

هند علی‌رغم همه نقاط قوتی که در بعد بین‌المللی به‌خصوص از منظر سیاسی - امنیتی دارد، با چالش‌هایی نیز مواجه است که می‌تواند روند رو به رشد این کشور به‌عنوان یک قدرت بزرگ در آینده را متوقف کند. به همین خاطر، در ادامه به این چالش‌ها اشاره می‌شود.

۲. چالش‌های سیاسی

در بعد سیاسی هند دارای چالش‌هایی چون فقدان یک فرهنگ راهبردی و امنیتی پایدار، ضعف در شمار دیپلمات‌های روابط خارجی و برخورداری از چالش‌های جدی امنیتی است.

- **نداشتن یک سیاست امنیتی فعال:** از چالش‌های مهم هند، نداشتن فرهنگ پیگیری یک سیاست امنیتی فعال به‌رغم افزایش مداوم در بودجه نظامی این کشور است. بر اساس جدول شماره ۵ از سال ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۴ بودجه نظامی هند از ۲۵/۱ میلیارد دلار به ۴۶

بررسی ظرفیت‌ها و چالش‌های هند برای تبدیل شدن به یک قدرت بزرگ با رویکرد آینده‌پژوهی/۱۷۱
میلیارد دلار رسیده است که افزایش چشمگیری را در بودجه دفاعی این کشور نشان
می‌دهد.

جدول ۳) بودجه نظامی هند به میلیارد دلار (۲۰۰۱-۲۰۱۴)

سال	۲۰۰۱	۲۰۰۲	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴
میزان به میلیارد دلار	۲۵/۱	۱۹/۸	۲۰/۸	۲۷	۲۸	۲۸/۸	۳۰	۳۳	۳۳	۳۶	۴۱	۴۲/۶	۴۳	۴۶
درصد به GDP	۲/۷	۲/۶	۲/۵	۲/۶	۲/۷	۲/۹	۲/۸	۲/۷	۲/۶	۲/۸	۲/۸	۲/۲	۲/۱	۲/۹

(Source :Csis2014)

علی‌رغم رشد سریع در بودجه دفاعی این کشور که بر اساس پیش‌بینی‌ها تا سال ۲۰۲۰ در جایگاه چهارم جهانی قرار می‌گیرد، سیاستمداران و بروکرات‌های هندی تمایل اندکی به پیگیری یک راهبرد کلان؛ به‌خصوص در ارتباط با دو همسایه خود؛ یعنی چین و پاکستان دارند (The Economist, 2013).

بی‌میلی به دنبال کردن یک راهبرد کلان باعث خواهد شد این کشور قادر به رقابت با پاکستان مجهز به سلاح‌های هسته‌ای، شدیداً بی‌ثبات و خطرناک نباشد. به‌علاوه، چین نیز با پیشرفت‌های نظامی که به دست آورده، قادر است تهدیداتی را برای هند در مناطق پیرامونی این کشور به وجود بیاورد. هیچ‌کس نمی‌تواند با اطمینان بگوید که چین چگونه از کلاف نظامی برای پیشبرد اهداف متفاوت استفاده خواهد کرد؛ بنابراین، داشتن برنامه‌ای بلندمدت برای مهار و داشتن توان رقابت با این دو کشور ضروری است.

- **وجود چالش‌های امنیتی جدی:** هند با چالش‌های امنیتی مهمی از سوی چین احیا شده و پاکستان بی‌ثبات؛ به‌خصوص به خاطر اختلافات مرزی مواجه است. به‌علاوه، ترکیب بی‌ثباتی سیاسی مداوم در آسیای مرکزی با شمال این کشور و ترس از اسلامی شدن منطقه به همراه سواحل گسترده قابل نفوذ از سوی این دو کشور می‌تواند چالش‌های امنیتی هند را دوچندان کند؛ برای مثال، داشتن سواحل گسترده اگرچه در درجه اول دارای مزایایی است؛ اما با خود چالش‌هایی چون گشت‌زنی زیردریایی‌های هسته‌ای چین، پاکستان و ایالات متحده آمریکا در سواحل نزدیک به مرزهای جمعیتی این کشور و کوشش برای نفوذ به درون آنها را در پی داشته است.

- **ضعف در شمار دیپلمات‌ها:** هند با داشتن بیش از ۱/۲ میلیارد نفر جمعیت، دیپلمات‌هایش به‌اندازه سنگاپور است که این امر نقطه ضعف بزرگی برای این کشور است (The Economist, 2013). ضعف در این بخش تا حدود زیادی در اندیشه این کشور برای دستیابی به توسعه اقتصادی و در اولویت بودن توسعه داخلی نهفته است.

- آسیب‌پذیری در مقابل حملات از سوی کشورهای پیرامونی: هند در تیررس موشکی چین، کشورهای آسیای مرکزی، افغانستان، پاکستان، عربستان سعودی و حتی ایران قرار دارد؛ زیرا سامانه‌های دفاعی این کشور مربوط به زمان جنگ سرد است؛ اگرچه اخیراً هند نیز کوشش کرده است تا با توسعه موشک‌های آگنی^۱ توان بازدارندگی‌اش را بالا ببرد؛ اما همچنان با آسیب‌پذیری‌های جدی در این حوزه مواجه است (Robinson, 2011: 8).

۲. چالش‌های اقتصادی

در بخش اقتصادی نیز هند با چالش‌های جدی چون وابستگی فزاینده به منابع انرژی، کمبود منابع و سرمایه‌گذاری خارجی برای بهبود وضعیت زیرساخت‌ها درگیر است که در ادامه به تفصیل در این باره بحث خواهد شد.

- **وابستگی به منابع انرژی:** هند با دارا بودن بیش از ۱۶/۹ درصد از جمعیت کره زمین، تنها ۸ دهم درصد از ذخایر اثبات شده نفت و گاز جهانی را در اختیار دارد. میزان واردات انرژی در این کشور به بیش از ۷۱ درصد نیاز داخلی در سال ۲۰۱۳ رسیده است. بر اساس جدول شماره ۶، خاورمیانه با ۶۲ درصد نفت در جایگاه اول تأمین‌کنندگان نفت وارداتی هند قرار دارد و بعد از این منطقه، امریکای جنوبی با ۲۱ درصد در جایگاه دوم و افریقا در رده سوم از این حیث قرار دارد.

---

۱. Agni missile: موشک‌های سری آگنی از موشک‌های ارتش هند دارای قابلیت حمل کلاهک هسته‌ای بوده، پایه و اساس توان بازدارندگی هند را تشکیل می‌دهند.

بررسی ظرفیت‌ها و چالش‌های هند برای تبدیل شدن به یک قدرت بزرگ با رویکرد آینده‌پژوهی/ ۱۷۵

جدول ۴) میزان واردات نفت هند از کشورهای مختلف (۲۰۱۳)

کشور	عربستان سعودی	عراق	ایران	ونزوئلا	نیجریه	لیبی و سودان	قطر، امارات و کویت	کلمبیا و مکزیک
درصد	۲۰	۱۴	۶	۱۲	۸	۸	۲۲	۷

(Source: U.S. Energy Information Administration, 2013)

شرکت‌های نفت و گاز هندوستان برای سرمایه‌گذاری در خارج از این کشور تشویق شده‌اند؛ روابط راهبردی با کشورهای تولیدکننده نفت حاشیه خلیج فارس شامل عربستان سعودی، کویت و امارات متحده عربی و به‌طور فزاینده‌ای ایران و دولت‌های آسیای مرکزی همچون ترکمنستان در دستور کار قرار گرفته است (Pant, 2009: 226).

- **ناامن بودن مسیرهای انتقال انرژی:** هند به خاطر وابستگی بیش از حد به منابع انرژی در تلاش است تا مسیرهای امنی را برای انتقال انرژی از ایران و برمه گرفته تا سودان و نیجریه ایجاد کند؛ مسیرهایی که حتی در صورت اجرایی شدن شدیداً ناامن خواهند بود. اتکای روزافزون هند به واردات انرژی از این منطقه و ناآرامی در اقیانوس‌ها و دریاها می‌تواند به نتایج منفی برای اقتصاد هند منجر شود. این مشکل به یک مشکل بزرگ برای هند تبدیل شده است؛ زیرا نزدیک به نیمی از تجارت با کشتی از طریق اقیانوس هند انجام می‌شود و ۶۵ درصد از ذخایر نفتی و ۳۵ درصد از گاز اثبات شده در درون کشورهای ساحلی منطقه خلیج فارس واقع شده است. این معادلات باعث شده اقیانوس هند به یک منطقه راهبردی برای هند و دیگر قدرت‌های منطقه‌ای تبدیل شود. معضل امنیتی این منطقه با وجود کنشگران غیردولتی چون گروه‌های جنایی سازماندهی‌شده، دزدان دریایی یا تروریست‌ها دوچندان شده است (Robinson, 2011:5-6). علاوه بر این، پروژه‌های انتقال نفت و گاز از طریق خط لوله نیز در حال اجرایی شدن است؛ اما در اکثر موارد به خاطر اختلافات جدی

این کشور با پاکستان، بنگلادش و برمه شکست خورده است؛ بنابراین، هند برای تأمین انرژی مورد نیاز خود با چالش جدی ناامن بودن مسیرهای انتقال انرژی روبه‌روست.

- کمبود سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها: در حالی که طی سال‌های اخیر بخش‌هایی زیرساختی این کشور چون حمل و نقل اعم از زمینی و هوایی، بندری و زیرساخت‌های ارتباطی و مخابراتی با سرمایه‌گذاری‌های عظیم انجام شده از سوی سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی وضعیت مناسبی را به خود دیده؛ اما بخش‌های ریلی، آبیاری و نیروی برق در این کشور به‌خاطر کمبود سرمایه‌گذاری درگیر مشکلات جدی هستند. همین‌طور طرح‌های مربوط به زیرساخت‌های اجتماعی بخش‌های آموزشی و سلامت نیز عموماً به تأخیر افتاده است.

۳. چالش‌های فرهنگی

اگرچه هند دارای منابع قدرت فرهنگی متنوعی در عرصه نظام بین‌الملل است؛ اما این کشور توان بهره‌گیری از این قدرت فرهنگی - اجتماعی را ندارد. مهم‌ترین موانع پیشبرد قدرت فرهنگی - اجتماعی هند در عرصه نظام بین‌الملل به شرح زیر است:

- آزمایش هسته‌ای: آزمایش هسته‌ای سال‌های ۱۹۷۵ و ۱۹۹۸ و عدم عضویت هند در معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای موسوم به ان پی تی از هند در افکار عمومی جهانی یک قدرت کم‌توجه به هنجارهای بین‌المللی ساخته است.

- روابط با رژیم صهیونیستی: روابط گرم و حسنه این کشور با رژیم اسرائیل، از دیگر معضلاتی است که باعث وجهه منفی هند؛ به‌خصوص در میان مسلمانان و جهان عرب شده است. در نتیجه، نگاه جهان اسلام به‌خصوص در میان افکار عمومی مسلمانان به این‌گونه از روابط هند با بدبینی همراه است (شیخ عطار، ۱۳۸۱: ۱۱).

بررسی ظرفیت‌ها و چالش‌های هند برای تبدیل شدن به یک قدرت بزرگ با رویکرد آینده‌پژوهی/۱۷۷

- **مسئله کشمیر:** شاید مهم‌ترین مانع در تقویت قدرت فرهنگی - اجتماعی هند، مسأله کشمیر؛ به‌خصوص نزد مسلمانان است. این منازعه همچنان حل نشده باقی‌مانده و یکی از چالش‌های عمده برای ایجاد دموکراسی سازنده و فعال در این منطقه بحران‌خیز بی‌توجهی به حقوق اکثریت مسلمان ساکن در این ایالت است. در این نزاع طولانی‌مدت، بیش از ۴۷ هزار تن کشته شده‌اند و همچنان نیز درگیری‌هایی با شدت و ضعف متفاوت میان گروه‌های قومی و مذهبی در جریان است (درویش پور، ۱۳۸۹: ۱۱۷).

- **توان اقتصادی اندک:** اگرچه هند هم اکنون دارای منابع گوناگون فرهنگی در عرصه نظام بین‌الملل است؛ اما استفاده از این ظرفیت بالقوه به‌خودی‌خود امکان‌پذیر نیست و نیاز به پشتوانه اقتصادی قوی دارد؛ به‌خصوص در عصر کنونی جهانی‌شدن که ایده‌ها و آرمان‌های فرهنگی - اجتماعی همچون کالایی خرید و فروش می‌شوند، ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی - اجتماعی هند باید در برابر رقیب قدرتمند غربی با محوریت لیبرال دموکراسی وارد عرصه شود که هم از پشتوانه سیاسی قوی‌تری برخوردار است و هم پشتوانه اقتصادی لازم برای نهادینه کردن آن در عرصه جهانی در دستور کار است.

بخش چهارم: یافته‌های پژوهش و سناریوهای پیش روی هند

به‌نظر می‌رسد ظرفیت اقتصادی هند باعث خواهد شد که از نظر اقتصادی به یک قطب قدرت در نظام بین‌الملل تبدیل شود. آنچه باعث می‌شود چنین آینده‌ای را برای هند ترسیم کرد، دلایل زیر است:

- تعداد زیاد نیروی کار ارزان و صاحب مهارت در این کشور؛
- برخورداری از شرکت‌های با توان فوق‌العاده رقابت در عرصه جهانی؛
- اصلاحات اقتصادی مداوم با هدف ادغام در اقتصاد جهانی؛
- دموکراسی و برخورداری از یک رژیم سیاسی با ثبات؛

- ثبت رشد اقتصادی پایدار و بالاطی دو دهه اخیر.

اما این کشور با چالش‌های جدی برای تبدیل شدن به یک قدرت اقتصادی و سیاسی بزرگ مواجه است. این چالش‌ها عبارتند از:

- **نوع مدیریت رابطه با جهان:** جهان بیرون نسبت به تبدیل شدن هند به یک بازیگر جهانی چه واکنشی از خود نشان خواهد داد؟ جهان چه تغییری خواهد کرد و هند چه واکنشی به تغییراتی که در محیط اطراف اتفاق می‌افتد، از خود نشان می‌دهد؟

- **معضلات ژئوپلیتیک:** رابطه این کشور با همسایگان به‌ویژه چین و پاکستان به چه سویی حرکت خواهد کرد؟ معضلات مربوط به تأمین امنیت انرژی را چگونه حل و فصل خواهد کرد؟

- **معضلات مربوط به جمعیت جوان و تنوع قومی در این کشور:** هند از امتیاز برخوردار از جمعیت جوان چگونه استفاده خواهد کرد؟ آیا قادر خواهد بود به نیازهای جمعیت جوان پاسخ دهد؟ از نظر آموزشی آیا کوشش خواهد کرد تا جمعیت جوان این کشور ضمن برخوردار از آموزش‌های لازم بتوانند از مهارت‌های لازم برای عصر صنعتی برخوردار شوند؟

- **معضلات زیرساختی:** آیا هند قادر خواهد بود زیرساخت‌های اقتصادی و اجتماعی ضروری برای مردم و صنایع نوپا در عصر جهانی را ایجاد کند؟

- **حکمرانی و رهبری:** آیا هند خواهد توانست در همه حوزه‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی رهبری لازم را ایجاد کند؟ آیا سیاست ائتلافی این کشور با غرب باعث دور شدن متحدان شرقی از این کشور خواهد شد؟ آیا هند می‌تواند موازنه‌ای را در رابطه میان شرق و غرب ایجاد کند؟

- **فساد اقتصادی در این کشور:** آیا رهبران هندی قادر خواهند بود بر معضل فساد در این کشور غلبه کنند؟

بررسی ظرفیت‌ها و چالش‌های هند برای تبدیل شدن به یک قدرت بزرگ با رویکرد آینده‌پژوهی/ ۱۷۹

توسعه روستایی: آیا هند قادر خواهد بود بخش اعظم جمعیت خود را که در روستاها متمرکز هستند، به سمت توسعه بیشتر سوق دهد؟

سناریوهای سه گانه مربوط به آینده هند عبارتند از:

۱- **تبدیل شدن به یک قدرت برتر منطقه‌ای:** این سناریو در صورتی اتفاق خواهد افتاد که هند موفقیت‌های اقتصادی کنونی را ادامه دهد و در نتیجه به رشد اقتصادی در سطح کنونی ادامه دهد؛ اما به سطح مطلوب نرسد. در نتیجه، رشد اقتصادی به عنوان موتور توسعه اقتصادی این کشور در ۲۰ سال آینده ادامه داشته باشد. به عبارتی دیگر، هند در آینده رشد اقتصادی را در بخش‌های خاصی ادامه دهد و به طور همه‌جانبه در پی رشد اقتصادی نباشد و توسعه روستایی در کنار توسعه شهری را مد نظر قرار ندهد.

از نظر اجتماعی: توسعه نامتوازن در این کشور اتفاق افتد که به پراکندگی نیروی کار در ایالات مختلف این کشور منجر شود. در نتیجه، زمینه برای بروز شورش‌های قومی - مذهبی در این کشور فراهم شود.

از نظر روابط خارجی: آرزو و تمایل برای تبدیل شدن به یک رهبر جهانی منجر به نادیده گرفتن رهبری منطقه‌ای؛ به‌ویژه در رقابت با پاکستان و چین شود. به عبارتی، تبدیل شدن هند به یک قدرت بزرگ، منوط به حل و فصل اختلافات در سطح منطقه‌ای است؛ در غیر این صورت، تبدیل شدن به یک قدرت جهانی امکان‌پذیر نیست.

رهبری و حکمرانی: هند همچون چنددهه اخیر بعد از استقلال، منافع اکثریت هندو را به منافع دیگر گروه‌های مذهبی ترجیح دهد. در نتیجه، بعید نیست که مسلمانان به خاطر وضعیت بد اقتصادی موجود در این مناطق، به تمایلات جدایی‌طلبانه خود نسبت به هند ادامه دهند.

۲- **تبدیل شدن به یک قدرت بزرگ:** با انجام اصلاحات اقتصادی مداوم و پیگیری سیاست تدریجی بازسازی اقتصادی، رشد بالای اقتصادی در هند تضمین شود. در نتیجه، توسعه

پویایی‌های داخلی، هند را به منبع الهامی برای بقیه جهان تبدیل خواهد کرد. تحقق این سناریو منوط به وجود شرایط زیر است:

- رشد اقتصادی همه‌جانبه و پایدار در این کشور اتفاق افتد که اکثریت جمعیت این کشور را منتفع سازد و همگرایی با اقتصاد جهانی همزمان در دستور کار قرار گیرد.
- توسعه متوازن در این کشور در دستور کار قرار گیرد؛ به طوری که همه بخش‌های جغرافیایی این کشور و همه گروه‌های قومی - مذهبی و جنسیتی را منتفع سازد.
- دیپلماسی اقتصادی فعالی را در پیش بگیرد، با قدرتهای اقتصادی جهان رابطه متوازی برقرار سازد و پیگیر صلح در منطقه آسیای جنوبی و جهان باشد.
- توسعه روستاها در کنار شهرها: در این بخش، ضمن توسعه شهری بخش اعظم جمعیت روستایی این کشور نیز از مزایای توسعه بهره‌مند شوند و به نیروی تولیدی از نظر اقتصادی، آگاه از نظر سیاسی و مشارکت‌کنندگانی فعال از نظر اجتماعی تبدیل شوند.
- تمامی هندی‌ها اعم از هندو، مسلمان، مسیحی و... همه باهم برای رشد هند متحد شوند و این رشد اقتصادی همه‌گیر و فعال باشد.

۳- حفظ وضع کنونی به عنوان یک کنشگر منطقه‌ای در کنار چین و پاکستان: طرح این سناریو از این جهت است که هند در آینده به میزانی از موفقیت اقتصادی دست پیدا کند؛ اما از نظر سیاسی سردرگم و از نظر جهت‌گیری‌ها با عدم تعادل‌هایی روبه‌رو باشد. این سناریو در صورتی امکان وقوع دارد که هند:

- از نظر عملکرد اقتصادی، سطح پایینی از رشد اقتصادی را تجربه کند و با اقتصاد جهانی ارتباط ضعیفی داشته باشد و اقتصاد داخلی نیز به سمت رشد همه‌جانبه حرکت نکند.

بررسی ظرفیت‌ها و چالش‌های هند برای تبدیل شدن به یک قدرت بزرگ با رویکرد آینده‌پژوهی/181

- توسعه اجتماعی: توسعه روستایی مورد غفلت واقع شود و این جوامع مجبور شوند بدون توجه به سیاست‌گذاری‌های حکومتی، برای تغییر وضعیت خود دست به کار شوند. این در حالی است که در سطح حکومتی فساد گسترده‌ای رخ خواهد داد. روابط خارجی: هند با محیط جهانی و با همسایگان خویش نیز به طور جدی درگیر است و همین امر باعث خواهد شد دیپلماسی تهاجمی را در روابط خارجی دنبال کند. - رهبری و حکمرانی محلی: در اینجا فاصله بین مردم و حکومت هند - چه در سطح ملی و چه در سطح محلی - افزایش یافته است و در نتیجه، رهبرانی از درون جوامع محلی پرورش پیدا می‌کنند که علایق گوناگونی دارند.

نتیجه‌گیری

هم اکنون هند می‌کوشد تا به یک قدرت بزرگ در نظام بین‌الملل تبدیل شود. راهبرد نیروی «پل زننده»¹ بین قدرت‌های بزرگ نظام بین‌الملل؛ یعنی آمریکا، چین، روسیه و اتحادیه اروپا باهدف بهبود وضعیت خویش نیز با این ذهنیت در دستور کار سیاست خارجی این کشور قرار گرفت و تاکنون نیز به این راهبرد خود پایبند بوده است. راهبرد نیروی پل زننده در تقابل با راهبرد سنتی «عدم تعهد» قرار دارد و به هند اجازه می‌دهد تا از رابطه نزدیک اقتصادی و سیاسی - امنیتی با قدرت‌های بزرگ سود ببرد و درعین حال، روح روابط بین‌الملل مبتنی بر موازنه قوا را برای خود حفظ کند. آنچه به هند امکان بیشتری برای ایجاد جهانی چندقطبی می‌دهد، قدرت اقتصادی آن شامل ثروت فراوان و جمعیت فوق‌العاده زیاد است. کوشش برای خودکفایی نظامی در این راستا قابل توجیه است؛ به گونه‌ای که طی سال‌های پس از فروپاشی شوروی سابق، این کشور کوشش کرده است با متنوع سازی شرکای نظامی خویش و استفاده از ظرفیت فناوری، به نوعی خودکفایی نظامی دست پیدا

---

1) Bridging Power

کند. البته، هدف هند به منظور تبدیل شدن به یک قدرت بزرگ در نظام بین‌الملل با چالش‌های جدی در ابعاد اقتصادی، سیاسی و نظامی روبه‌روست که از جمله مهم‌ترین آنها می‌توان به طولانی شدن مناقشه بر سر کشمیر با پاکستان، کمبود سرمایه‌گذاری‌های زیرساختی، وابستگی جدی از نظر منابع انرژی، بی‌توجهی به یک سیاست امنیتی فعال و حتی کمبود دیپلمات‌ها به نسبت جمعیت این کشور اشاره کرد.

بررسی ظرفیت‌ها و چالش‌های هند برای تبدیل شدن به یک قدرت بزرگ با رویکرد آینده‌پژوهی/۱۸۳

منابع

آقایی، سید داود و محمود حسینی. (۱۳۹۱). «چشم‌انداز قدرت نرم هند؛ فرصت‌ها و چالش‌ها»، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال پانزدهم، شماره چهارم، صص ۱۹۹-۲۲۸. تابلی، حمید. (۱۳۹۲). «شیوه‌های رهبری نخبگان شبه‌قاره هند (با محوریت ماهاتما گاندی، جواهر لعل نهرو و این دریا گاندی)»، فصلنامه مطالعات شبه‌قاره، دوره ۲، ش ۱۷، صص ۴۷-۴۸.

توحیدی، زهرا. (۱۳۷۸). «مناسبات هند با کشورهای حوزه خلیج فارس»، معاونت پژوهش‌های سیاست خارجی (تاریخ مشاهده ۱۳۹۳/۹/۱۱) در:

<http://www.csr.ir/departments.aspx?lng=fa&abtId=06&&depId=44&semId=1347>

خزایی، سعید و عبدالرحیم پدرام. (۱۳۸۷). راهنمای گام به گام آینده‌پژوهی راهبردی، تهران: کشف آینده.

درویش پور، حجت اله. (۱۳۹۰). «نشانه وحدت در کثرت جامعه هند»، تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، ش ۸، صص ۹۹-۱۲۲.

دهقانی فیروزآبادی، جلال. (۱۳۹۰). بررسی سه رهیافت در افزایش اقتدار بین‌المللی (تاریخ مشاهده ۱۳۹۴/۵/۱) در: <http://farsi.khamenei.ir/others-dialog?id=23765>

شفیعی، نوذر و مهرداد پهلوانی. (۱۳۹۰). «بررسی قدرت هوشمند هند»، فصلنامه سیاست خارجی، ش ۹۷، صص ۴۲۱-۴۵۰.

شیخ عطار، علیرضا. (۱۳۸۱). دین و سیاست: مورد هند، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.

نای، جوزف. (۲۰۰۴). قدرت نرم: ابزاری برای موفقیت در سیاست جهانی، مترجم: روحانی، محسن و ذوالفقاری، مهدی، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق.

Blackwill, Robert .D. and et al (2011), "The United States and India a Shared Strategic Future" (Observed: 20/11/2014) at: http://www.cfr.org/content/publications/attachments/USIndia_jointstudygroup_IIGG.pdf

- Eia(2014), "India" (Observed: 22/11/2014) at: <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/India/india.pdf>.
- Haokip, Thongkhohal (2004), "India Look East Policy: Domestic Concern or Foreign Apprehension", **FPRC Journal**, No.8, pp. 132-155.-Ibef(2014), "Economic Survey 2013-14" (Observed: 3/11/2014) at: <http://www.ibef.org/economy/economic-survey-2013-14.aspx>.
- Index(2014), "India" (Observed: 20/11/2014) at: <http://www.indexmundi.com/g/g.aspx?v=72&c=in&l=en>.
- Malone, David.M (2011)"Soft Power in India Foreign Policy" (Observed: 22/11/2014) at: www.idrc.ca/EN/Documents/EPW-Soft-Power-3-September-2011.pdf.
- Mohan, Raja. C (2013), "India and International Peace Operation", SIPRI Insight on Peace and Security", No.3, Vol.7, pp. 1-9.
- Mohan.Raja.C (2006) "India's New Foreign Policy Strategy" (observed: 17/10/2014) at: <http://carnegieendowment.org/files/mohan.pdf>.
- Mukherjee, Roham (2014), "The False Promise of India s Soft Power" (Observed: 4/11/2014) at: http://scholar.princeton.edu/sites/default/files/rmukherj/files/mukherjee_softpower.pdf.
- Munck, R., & McConnell, G (2009), "University strategic planning and the foresight/futures approach: An Irish case study". *Planning Higher Education*, 38 (1), 31-40.
- OECD (2009), "Globalization and Emerging Economic: Brazil, Russia, India, Indonesia, China and South Africa" (Observed: 20/11/2014) at: <http://lib.freescienceengineering.org/view.php?id=560161>.
- OECD (2014), "Economic Outlook for Southeast Asia, China and India 2014"(Observed: 19/11/2014) at: <http://www.oecd.org/site/seao/Pocket%20Edition%20SAEO2014.pdf>.
- Pant, Harash.V (2009), "Indian Foreign and Security Policy: Beyond Nuclear Weapons", *Brown Journal of World Affairs*, Vol. 25, pp.130-145.
- Pardesi, Manjeet S (2015), Is India a Great Power? Understanding Great Power Status in Contemporary International Relation (Observed: 2/5/2016) at: <http://www.Tandofonline.com/action/journalinformation?journalcode=fasi20>
- Robinson, David A (2011), "India's Rise as a Great Power, Part One: Regional and Global Implications", (Observed: 4/11/2014) at: <http://www.futuredirections.org.au/files/FDI%20Associate%20Paper%20-%202007%20July%202011.pdf>.
- The Economist (2013), "India is poised to become one of the four largest military powers in the world by the end of the decade" (Observed:

بررسی ظرفیت‌ها و چالش‌های هند برای تبدیل شدن به یک قدرت بزرگ با رویکرد آینده‌پژوهی / ۱۸۵

2/11/2014) at: <http://www.economist.com/news/briefing/21574458-india-poised-become-one-four-largest-military-powers-world-end>.

The World Bank (2014), "Exports Goods and Services (% Of GDP)" (Observed: 26/11/2014) at: <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx?isshared=true>.

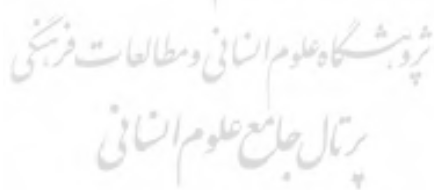
UN (2013), "Ranking of Military and Police Contributions to UN Operations" (Observed: 20/11/2014) at: www.un.org/en/peacekeeping/contributors/2013/jun13_2.pdf.

UNCTAD (2013), "India" (Observed: 3/11/2014) at: <http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/webdiaeia-en.pdf4d2013>.

Uzma, Mumtaz (2010), "India and Pakistan: A Case of Asymmetric Nuclear Deterrence" (Observed: 20/11/2014) at: <http://www.polis.leeds.ac.uk/assets/files/research/working-papers/working-paper-no2-2010-final.pdf>.

Wagner, Christian (2005), "From Hard Power to Soft Power?" (Observed: 11/11/2014) at: archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/5436/1/hpsacp26.pdf.

Waltz, Kenneth N (1979), *Theory of International Politics*, Boston: Addison-Wesley.

ژوئیه گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی